

Tarkastuskertomus

125/304/2003

Paikka: Tervola (26, 27, 38, 39, 41, 42) Törmävaara
Aihe: Kiven ja kulttuurin kylä –hanke
Aineisto: Suunnittelukeskus Oy:n laatima suunnitelmakartta 1:500(22.9.2003)
Viite: Museoviraston lausunto 6.6.2003
Tarkastaja: FL Hannu Kotivuori, Lapin maakuntamuseo
Tarkastusaika: 2. lokakuuta 2003

Tausta

Suunnittelukeskus Oy on laatinut Tervolan kunnan toimeksiannosta Varejoen koulun aluetta koskevan toiminnallisen suunnitelmakartan, joka liittyy kunnan valmistelemaan hankkeeseen nimeltä *Kiven ja kulttuurin kylä*. Törmävaaran luoteiskulmassa, seurakunnan leirikeskuksen ja Varejoen entisen koulun välisellä alueella on kahden päätieltä länteen nousevan soratien välinen urheilukenttä, vanha sorakuoppa ja ylempänä rinteessä ortodoksinen kappeli hautausmaineen.

Hankkeen tavoitteena on kehittää alueelle mm. Törmävaaran luoteisosan kivikautisia muinaisjäännöksiä, kivikauden paikallisia asumusmalleja, elinkeinoja ja tekniikkaa valaiseva käyntikohde. Se on suunnattu niin matkailijoille, koululaisille kuin paikallisille asukkaille. Rakennemallien tarkastelun ohella tutustumiseen on kaavailtu mahdollisuutta osallistua ohjattuun elämystoimintaan, leikkiin ja askarteluun. Aiheet olisivat sidoksissa alueen kivikautiseen historiaan, jossa tarkasteluajankohdaksi on kaavailtu noin 5000 vuoden takaista vaihetta (ns. Terassi 5000 on korkeudella noin 50 m mpy., joka vastaa mainittua ikää).

Kappelin ja koulun välissä olevaa pientä sorakuoppaa on kaavailtu käytettäväksi amfiteatterin kaltaisena esiintymistilana. Suunnitelmaan liittyy mm. pääosin jo olemassa olevia autopaikoitustiloja ja maapohjan kulumista estäviä pitkospuita. Arkeologisen tiedon osalta suunnitelmakartan pohjana on Markku Heikkisen (1985) alueelta laatima yleiskartta (1:1000).

Museovirasto antoi suunnitelmaluonnoksesta pyydetyn lausunnon 6.6.2003 (Drno 125/304/2003). Lausunnossa annettujen ohjeiden mukaisesti Suunnittelukeskus Oy on pyrkinyt muuttamaan suunnitelmaa mm. sijoittamalla asumusennallistukset urheilukentän länsireunaan, poistanut kaikki aktiviteettikohdat törmältä n. 50-52 m mpy. alkaen olevalta keskeiseltä muinaisjäännösalueelta.

Museoviraston lausunnon mukaisesti Suunnittelukeskus Oy pyysi allekirjoittanutta tarkastamaan 22.9.2003 tekemänsä suunnitelman paikan päällä.

Maastotarkastelussa tehdyt havainnot

1. Urheilukentän koillispuoli: Heikkisen (1985) yleiskartan mukaan urheilukentän alapuolella (itä-koillispuoli) olevalle tasanteelle sijoittuvat asumuspohjat ja muut painanteet nro 299 – 304. Tien eteläpuolella olevista painanteista nro 303 on epämääräinen ja maantasainen. Sen maannos osoittautui luontaiseksi, keskiö

kivettömäksi, eikä turpeen alta löytynyt mitään asumuspohjaan viittaavaa. Samalla tasalla – koululle johtavan ojan reunassa ja sähköpylvästä 3 m länteen – on joitakin palaneita kiviä. Ojamaa on kasattu välittömästi kaivanteen reunalle. Mitään löydöksiä ojassa ei todettu.

Noin 25 m ojasta etelään oleva painanne nro 301 on ilmeinen, hyvin matala asumuspohja, jossa erottuu myös matala valli. Sen keskiössä on heti humuksen alla palaneita kiviä merkkinä liesikohdasta. Myös epämääräiset painanteet nro 299 ja 300 voivat olla asumuspohjia. Terassilla ei kuitenkaan näy polku-urasta huolimatta löydöksiä tai palaneita kiviä.

Tien pohjois-luoteispuolella oleva epämääräinen painanne nro 303 on tulkittava luonnonmuodostumaksi. Keskelle tehdyssä koekuopassa maannosjärjestys on häiriintymätön ja löydötön. Pieni painanne nro 304 edellisen läheisyydessä ei sisältänyt sekään mitään muinaisjäännökseen viittaavaa.

Koska alueella on ainakin yksi kivikautinen asumuspohja ja todennäköisesti sporadisia liesikohtia, on sinne suunnitelmassa esitetty linja-autojen paikoitus syytä siirtää esimerkiksi urheilukentän eteläreunaan, josta arkeologisesti kiinnostava pintamaa on aikanaan puskettu kasaan kentän koillispuolen törmälle.

2. Urheilukentän länsi- ja lounaispuoli: Keskeisen muinaisjäännösalueen (T-42/24) jyrkkäreunaisen terassin ja urheilukentän välissä olevalla kaistalla on havaittavissa vain joitakin palaneita kiviä, jotka lienevät pääosin peräisin törmälle 1990-luvun alussa luvatta tehdystä hiihtoladun murroskohdasta. Itse kentän reuna on tasoittamisen yhteydessä murettu laajalta alueelta rikki (ks. Anja Sarvas, tark.kert. 2.2.1971, kuvataulu 1). Murroksissa en havainnut löytöaineistoa. Kentän luoteispäässä on törmän alla kyläyhdistyksen mutterikota ja halkovaja kohdassa, johon Heikkisen yleiskartassa on merkitty löytökohta T-39. Sarvaksen kertomuksesta päätellen kaavin ja kymmenisen kvartsi-iskosta (KM 18235:1-2) löytyivät pienen sorakuopan suupuolen reunasta ja pieneltä alueelta, joka rajautuu tien ja urheilukentän väliin (em., s. 4–5, kuvataulu 2). Pahoin rikkoutunut kohde kuuluu arvioni mukaan jo luokkaan III.

Törmän alla olevaa urheilukentän reunaa voi pitää mahdollisia asumusmalleja ajatellen sopivana sijoitusvaihtoehtona suunnitelmassa esitetyllä tavalla. Jäljellä olevat, tutkimattomat asumuspohjat ovat lähimmillään noin 40 m mallien esitetyistä sijoituspaikoista länteen, ja noin viisi metriä ylempänä olevan terassin niskalla.

3. Varejoen entisen koulun pohjois- ja luoteispuoli: Pääosin tasaisella männikkökankaalla on sijainnut koulun pihamaa, jossa on jäljellä entinen saunarakennus. Sen sijaan Heikkisen (1985) kartassa oleva pitkä piharakennus on purettu ja pohja-ala tasattu. Ilmeisesti jo varhaisempina vuosikymmeninä – ehkä urheilukentän rakentamisen aikana - tuon piharakennuksen edustalta on maata puskettu itäpuolen matalan terassin reunaan. Reunalla näyttää olleen pieni kasvi- tai perunamaa. Koulun länsipuolen vanhan männikön väleihin on aikaisemmin levitetty sepeliä autojen paikoitustilan tarpeiksi.

Entisen koulun pihamaan alueella ei ollut todettavissa kivikautiseen asuinpaikkaan viittaavia löytöjä. Kvartsi-iskoksia ja palaneita kiviä on polulla, noin 40 – 80 m koulusta pohjoiseen (Tervola 27). Sarvas (tark.kert. 2.2.1971, s. 3) toteaa, että ”osa kivikautista

asuinpaikkaa on varmasti tuhoutunut jo kansakoulun rakennustöiden yhteydessä ja osa taas Kolopetäjän tien teon aikana”. Hänen yleiskartassaan ei ole löytömerkintöjä rakennusten rajaaman pihan alueella. Polun löydökset ovat noin 20 – 40 m varsinaisen, kovaksi tallautuneen, osittain sorastetun ja pinnalta rikutun piha-alueen reunatörmästä pohjoiseen. Koulun koillispuolelle rakennuksen ja vanhan sorakuopan väliin, on tehty joitakin vuosia sitten 15 – 20 m laaja vedenottamo tms. Kiven ja kulttuuri kylä –hanke ei tarkastusarvion mukaan uhkaa tällä sektorilla kivikautisen asuinpaikan säilynttä osaa.

4. Sorakuoppa urheilukentän ja kappelin välissä: Kivikautisten löytöalojen Tervola 38 ja Tervola 24 välissä oleva sorakuoppa (n. 40 x 60 m) on tehty jo 1940-luvulla. Mahdollisesti kuopasta on peräisin kuuluisa Tervolan hirvenpääkoristeinen tikari (KM 11703). Jälkimmäisen kohteen alueella tehtiin laajoja kaivauksia vuosina 1972 ja 1979, jolloin keskeisin osa kuopan yläreunasta tutkittiin. Tervola 38 on koulun saunan ja Kolopetäjän tien välisessä männikkörinteessä. Tämä kvartsi-iskosten löytöpaikka jää Kiven ja kulttuurin kylä –hankkeen toimintojen ulkopuolelle. Itse sorakuoppaan on suunnitelmassa piirretty katos ja rakennus sekä kiertävä yleisölehteri ulkoilmateatteria varten (ns. arena). Kiinteät muinaisjäännökset eivät tarkastushavaintojen perusteella vaaranna tältä osin suunnitelman vuoksi. Teatteriesitysten ja kirkollisten toimitusten läheisyys voi aiheuttaa käytännössä ristiriitaitilanteita.

5. Kulhutiet, informaatiotaulut ja pysähtymisalueet: Päätien varteen tehtävä kohdeinformaatio ei vaaranna muinaisjäännöskohteita. Myös linja-autopysäköintiin varattu osa urheilukentän eteläreunassa on tuhoutunut jo kenttää tehtäessä.

Ortodoksisen kappelin kellotapulin luona oleva invalidipaikointi (4 autopaikkaa) on nykyisinkin käytössä. Paikointialueen reunaan tehtiin vuoden 1972 kaivausten yhteydessä koeoja, jossa ei todettu asuinpaikkaviitteitä. Varsin tasaisessa mäntykangasmaastossa asuinpaikka-alat keskittyvät terassien reunoihin ja erityisesti asumuspainanteiden alueelle. Tällä välialueella ei ole asumuspainanteita. Tarkastushavaintojen mukaan tämän kappelin luona olevan kohdan käyttö edelleen parkkitilana ei vaaranna tunnettuja kiinteitä muinaisjäännöksiä.

Humuksen pinnalle asetettujen puiden varaan tehdyt matalat ”pitkokset” ovat pääsääntöisesti tarpeen kulun ja muinaisjäännöskohteiden kulutuskestävyyden varmentamiseksi. Tarkastajan havaintojen mukaan suunnitelman pitkostus noudattelee pääosin olemassa olevia polkuja. Urheilukentältä suoraan keskelle suurinta terassia 1990-luvun alussa murrettu Tervolan Terävä -nimisen ampumahiihtoseuran latu-ura tulisi maisemoida ja latulinjaa seuraavat valaisinpylväät poistaa.

Lopuksi

Tarkastushavaintojen mukaisia ja Museoviraston lausunnossaan 6.6.2003 esittämiä muutoksia noudattamalla Kiven ja kulttuurin kylä –hanke on arkeologisen kulttuuriperinnön suojelun näkökulmasta toteutettavissa. Museoviraston lausunto edellyttää, että ”...hanketta tulee muuttaa Museovirastolle osoitetusta muodosta ja sijoittaa rakennelmat ja muu maankäyttö alueelle, joka on selkeästi muinaisjäännösalueen ulkopuolella”.

Lausunto edellyttää lisäksi kaikissa alueen suunnittelu- ja kehittämishankkeissa ja niitä toteutettaessa käytettäväksi arkeologista asiantuntemusta. Tämä on erityisen tarpeen

käsiteltäessä rakennesuunnitelmia, materiaalivalintoja, yleisöinformaatiota sekä aina kajottaessa maapohjaan.

Tarkempaa arviointia ja mahdollista viranomaislausuntoa varten Suunnittelukeskus Oy:n korjattu suunnitelmakartta tulee *de facto* toimittaa Museovirastoon. Siellä asiaa hoitaa tutkija Markku Torvinen (Museovirasto, Arkeologian osasto, PL 913, 00101 Helsinki).

Rovaniemellä 10. marraskuuta 2003

Hannu Kotivuori
Arkeologi
Lapin maakuntamuseo
Pohjoisranta 4, 96200 Rovaniemi
hannu.kotivuori@rovaniemi.fi

Tiedoksi Suunnittelukeskus Oy